

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL VASELOR FARMACEUTICE CONFEȚIONATE ÎN MANUFACTURA DE LA BATIZ

Dintre manufacturile de ceramică fină care au funcționat în Transilvania, de un renume binemeritat s-a bucurat manufactura de la Batiz, un mic sat românesc de lângă Simeria în regiunea Hunedoara. Manufactura de la Batiz a luat ființă în anul 1814 și a funcționat pînă în anul 1865¹. În acest interval produsele manufacturii Batiz au reușit să se impună, atît în interiorul Transilvaniei, cît și în afara acesteia². Desfacerea produselor se făcea prin sucursalele de la Sebeș, Sibiu, Făgăraș, Brașov, Timișoara, Virșeț, București etc.³

Se știa că la Batiz era confecționată ceramică pentru uz casnic de diferite calități, de la ceramica uzuală pînă la ceramica de lux, bogat ornamentată; de asemenea s-a lucrat olărie obișnuită, rezistentă la foc, întrebuițată în industrie.

Cele 9 standuri de care ne ocupăm, din Colecția de istoria farmaciei a Muzeului de Istorie Cluj, dovedesc că la Batiz se confecționa și ceramică fină pentru uz farmaceutic. Vasele de farmacie produse la Batiz erau cerute nu numai de farmaciștii transilvăneni, ci au ajuns să împodobească rafturile unor farmacii din Budapesta și Bratislava. Dintre cele 9 piese care fac obiectul studiului nostru, 7 provin din farmacia „La leul“ din Recaș, regiunea Banat, înființată în anul 1835, una din farmacia „La fecioara Maria“ din Vinga, înființată în anul 1815 și, în sfîrșit, ultima piesă provine din farmacia „La racul roșu“ din Bratislava, înființată în anul 1500. Standurile au fost achiziționate prin donații între 1905 și 1907 și au rămas pînă acum inedite⁴.

Descriere

Cele nouă standuri farmaceutice confecționate la Batiz nu fac parte dintr-o serie omogenă. Astfel, opt dintre ele prezintă aceleași motive ornamentale, însă numai șapte par să aparțină aceleiași garnituri. Cel de al optulea stand are o tonalitate diferită, ceea ce ar indica o altă serie, sau poate un defect de ardere, ipoteză mai puțin probabilă. Cu totul diferit este cel de al nouălea stand, care se deose-

¹ Pentru istoricul manufacturii de la Batiz vezi Kelemen Lajos, *A batizi kőedénygyár történetéhez*, în *Közl. Cluj*, II, 2, 1942, p. 88–99; J. Bielz, *Manufacturile de ceramică fină din Transilvania*, în *Muzeul Brukenthal, Studii și Comunicări*, nr. 4, Sibiu, 1956, p. 3–22; A. Mihalik, *Zur Geschichte der alten keramischen Fabriken Siebenbürgens*, în *OmD*, p. 386–393.

² Petrik Lajos, *A batizi kőedénygyár*, în *Magyar Iparművészet*, Budapest, 1, 1897–1898, p. 293–295; Csányi K., *Geschichte der Ungarischen Keramik des Porzellans und ihre Marken*, Budapest, 1954, p. 47.

³ Kees Stephan, *Darstellung des Fabriks und Gewerbesens im Österreichischen Kaiserstaate*, Wien, 1824, ed. II, vol. II, p. 803, vol. III, p. 802.

⁴ Toate datele sînt luate din registrul de inventar al Muzeului de Istorie Cluj. Pentru denumirile și data înființării farmaciilor din Recaș, Vinga și Bratislava, cf. Orient Gyula, *Az erdélyi és bándai gyógyszerészet története*, Cluj, 1926.

bește atît în ce privește decorul cît și pasta. Toate au imprimare, sub formă de cartuș, cu litere majuscule, marca BATIZ, ceea ce dovedește că au fost confecționate după 1845, pentru că înainte de această dată produsele de la Batiz aveau ca marcă blazonul familiei Nălăczi⁵.

Vom renunța la descrierea amănunțită a fiecărui vas în parte, rezumîndu-ne a prezenta în detalii numai două dintre ele, celelalte deosebindu-se doar prin dimensiuni și semnătură, deosebiri pe care le vom consemna.

1. *Stand* (inv. nr. I 5581) de formă cilindrică, cu buza ușor proeminentă alcătuiind un inel circular. În jurul gurii o plat-bandă în relief, continuată în interior cu un mic prag care face unirea cu capacul. Capacul este aproape plat, înzestrat cu un buton sferoid.

Dimensiuni: înălțimea 11,5 cm, diametrul gurii 9 cm, diametrul fundului 8,5 cm, grosimea 0,3 cm, înălțimea capacului 2,4 cm.

Vasul este confecționat din faianță de bună calitate, de culoare albă, ușor gălbui, smălțuit.

Decorul este pictat sub smălț, alcătuiind un chenar pentru semnătura în formă de écusson cu conturile ondulate, pictate în verde pal, mărginit în ambele părți de cîte o linie neagră. La partea superioară écussonul se termină printr-o fundă violacee care reunește două ramuri înfrunzite, curbate decorativ peste partea superioară a écussonului. O dungă neagră înconjoară marginea capacului, iar o pată neagră decorează partea superioară a butonului.

În cîmpul écussonului este următoarea semnătură cu majuscule *in antiqua*, pictate în negru: SYR: VIOLA: RUM *Syrupus violarum*, Sirop de viorele (vezi fig. 1/5).

2. *Stand* (inv. nr. I 5582), de aceeași formă și decor ca și cel precedent. În cîmpul écussonului semnătura: UNG. DIGIT. *Unguentum digitalis*, Unguent de digitală (vezi fig. 1/1).

Dimensiuni: înălțimea 11,8 cm, diametrul gurii 7,4 cm, diametrul fundului 7,5 cm, grosimea 0,3 cm.

3. *Stand* (inv. nr. 5583) de aceeași formă și decor cu cele precedente. În cîmpul écussonului semnătura: SYR : VAPAV : RE : *Syrupus papaveris rhoeadis*, Sirop din mac roșu. Menționăm că semnătura este greșită, în loc de papaveris s-a scris vapaveris (vezi fig. 1/3).

Dimensiuni: înălțimea 11 cm, diametrul gurii 7,1 cm, diametrul fundului 7,7 cm, grosimea 0,3 cm.

4. *Stand* (inv. nr. I 5584), de aceeași formă și decor ca și cele precedente. În cîmpul écussonului semnătura: UNG : CICU : THAE: *Unguentum cicuthae*, Unguent de cucută.

Dimensiuni: înălțimea 10,6 cm, diametrul gurii 7,3 cm, diametrul fundului 7,7 cm, grosimea 0,3 cm. Menționăm că acest stand are o culoare gălbui-verzuie de o tonalitate mult mai închisă decît cele precedente (vezi fig. 1/4).

5. *Stand* (inv. nr. I 5585), de aceeași formă și ornamentație cu cele precedente. În cîmpul écussonului semnătura: EXT : VALE : RIAN : *Extractum valerianae*, Extract de valeriană.

Dimensiuni: înălțimea 9 cm, diametrul gurii 6,8 cm, diametrul fundului 7,2 cm, grosimea 0,3 cm (vezi fig. 1/6).

6. *Stand* (inv. nr. I 5586), de aceeași formă și ornamentare ca și cele precedente. În cîmpul écussonului semnătura: EXT : GUA : IACE : *Extractum guaiaci*, Extract de guaiac. Menționăm că inscripția este greșită, în loc de guaiace ar fi trebuit să fie scris guajaci.

Dimensiuni: aceleași ca la standul precedent (vezi fig. 1/8).

7. *Stand* (inv. nr. I 5587), de aceeași formă și ornamentare cu cele precedente. În cîmpul écussonului semnătura: EXT : CORD : BENED : *Extractum cardui benedicti*, Extract de Cnicus benedictus. Menționăm că și această semnătură este scrisă greșit și anume în loc de CARD (ui) s-a scris CORD (ui).

Dimensiuni: aceleași ca și la cele precedente (vezi fig. 1/7).

⁵ Cf. J. Bielz, *op. cit.*, p. 7.

Fig. 1. Standuri farmaceutice de Batiz din Colecția de istoria farmaciei a Muzeului de istorie Cluj.

Cele 7 vase farmaceutice descrise pînă acum au fost donate de farmacistul Carol Bononi din Recaș în anul 1905.

8. *Stand* (inv. nr. I 5731), de aceeași formă și ornamentare cu cele precedente. În cîmpul écussonului signatura EX: FEL: TAURI: *Extractum felis tauri*, Extract de ficat de bou.

Dimensiunile sînt aceleași ca și la cele precedente (vezi fig. 1/9).

Vasul a fost donat de farmacistul Kudor Ludovic din Vinga în anul 1906.

9. *Stand* (inv. nr. I 7441), de aceeași formă cu cele precedente. Decorul este alcătuit dintr-un cartuș clasicist (vignetă) de formă geometrică, evocînd un dreptunghi cu colțurile inferioare tăiate oblic și colțurile superioare lărgite în rezalit, decorate cu cite o rozetă simplă. Conturile sînt negre, subliniate și între ele o dungă de culoare gri-închisă. La partea superioară există o rozetă centrală simplificată, flancată de cite două petale galbene conturate cu brun. De această rozetă este prinsă o buclă albastră-închisă de care atîrnă o ghirlandă de frunze verzi, desfăcută de o parte și de alta, în formă de elipsă, prinsă fiecare de cite una dintre rozetele marginale și atîrînd apoi pe chenarul vignetei.

Pasta capacului diferă de cea a recipientului, fiind de o tonalitate alb-verzuie, pe cînd vasul este alb-gălbui. În centrul cartușului există următoarea signatură, tot cu majuscule *in antiqua*, de culoare neagră : EXTR : CARD : BENED, *Extractum cardui benedicti*, Extras din Cnicus benedictus.

Dimensiuni: înălțimea 10,9 cm, diametrul gurii 6,5 cm, diametrul fundului 6,6 cm, grosimea 0,3 cm.

Standul a fost donat de farmacistul Bokor Dezideriu în anul 1907.

*

Standurile farmaceutice păstrate în Colecția de istoria farmaciei a Muzeului de Istorie din Cluj dovedesc că manufactura de ceramică fină de la Batiz lucra produse de acest fel. Este vorba de mai multe serii făcute, foarte probabil, la comandă, demonstrînd marea varietate de produse a manufacturii, precum și importanța acestui centru de ceramică fină transilvănean.

Locul de proveniență a standurilor de care ne ocupăm demonstrează aprecierea de care se bucurau standurile farmaceutice de la Batiz care s-au răspîndit în Banat, Ungaria⁶ și Cehoslovacia.

Pe lîngă utilitatea practică, standurile din vechile farmacii aveau și un rol decorativ, estetic. Fiecare farmacist căuta să-și împodobească rafturile cu standuri artistice cit mai valoroase, aceasta încă din cele mai vechi timpuri⁷. Din punct de vedere artistic standurile de la Batiz dovedesc deosebită îndemînare și un ales gust. În special standul decorat cu un cartuș clasicist trădînd inspirația dintr-un model baroc tîrziu ne atestă mîna unui artist versat.

Din punct de vedere medico-istoric și în special din acel al istoriei farmaciei un interes deosebit prezintă signaturile de pe standurile descrise mai sus. Ele indică medicamente existente și azi în uz fie sub aceeași formă, fie drept componente ale altor preparate, iar unele ieșite cu totul din practica farmaceutică.

Unguentul de digitală compus din extras de digitală și pe bază de unguent parafinic⁸ a fost întrebuițat pe vremuri în indicațiile generale ale digitalei, avînd însă efecte limitate datorită absorbției cutanate reduse, motiv pentru care această formă galenică s-a abandonat la sfîrșitul secolului XIX.⁹ Unguentul de digitală este menționat în prima Farmacopee română, tipărită în anul 1862.¹⁰

Extractum cardui benedicti, extras din planta *Cnicus benedictus*, s-a folosit ca eupeptic, aperitiv, datorită substanțelor amare pe care le conține. Sub această formă nu se mai folosește. Azi intră în compoziția ceaiurilor tonic-aperitive. *Extractum cardui benedicti* este menționat în prima Farmacopee română.¹¹

⁶ Standuri de Batiz au fost întrebuițate și în farmaciile din Budapesta, cf. Dr. Nékám Lajosné, *Művész Magyar Patikacédények*, Budapest, 1964, p. 18, fig. 29.

⁷ Dr. Paul Dorveaux, *Les pots de Pharmacie*, Toulouse, 1923.

⁸ Hagers *Handbuch der Pharmazeutischen Praxis*, Berlin, 1930, vol. I, p. 1184.

⁹ Cele mai multe informații privind medicamentele comentate le datorăm amabilității prof. Th. Goina de la IMF Cluj.

¹⁰ *Pharmacopeea română*, ed. I, București, 1862, p. 316, 526.

¹¹ *Ibidem*, p. 316.

Syrupus violarum, obținut din viorele, a fost utilizat ca expectorant și adăugat la alte preparate ca corectiv de gust și de miros.

Extractum felis tauri, extract de fiere de bou, s-a întrebuițat ca colagog și coleretic, utilizare pe care și-a păstrat-o și astăzi.

Extractum guajaci obținut din *Guajacum officinale*. Din acest extras s-au preparat medicamentele cu bază de guajac care se utilizau din 1517¹² împotriva sifilisului, iar în farmacia modernă se întrebuițează la prepararea siropurilor expectorante.

Syrupus papaveris rhoeadis, siropul de mac roșu conținând alcaloizi din seria opiumului, se utilizează și azi ca hipnotic și sedativ.

Unguentum cicuthae, unguent de cucută, s-a utilizat extern prin fricționare cutanată ca analgezic în durerile reumatice. Azi nu se mai întrebuițează.

Extractul de valeriană se întrebuițează și astăzi ca sedativ.

Am făcut referiri la prima Farmacopee română din 1862 apărută aproximativ în perioada în care au fost confecționate standurile farmaceutice de la Batiz. Majoritatea medicamentelor indicate pe signaturile vaselor discutate sînt menționate în această Farmacopee.

Standurile farmaceutice de la Batiz pot fi studiate sub multiple aspecte: istoric, artistic, medico- și farmaco-istoric.

Din punct de vedere istoric s-a putut dovedi că la Batiz, după anul 1845, se fabrica ceramică fină pentru uzul farmaceutic, completînd astfel cunoștințele asupra uneia dintre cele mai importante și renumite manufacturi de acest gen care au funcționat în Transilvania în prima jumătate a secolului XIX.

Din punct de vedere artistic standurile farmaceutice de la Batiz sînt tot atîtea dovezi ale priceperii meșteșugărești și ale unui simț artistic remarcabil.

Din punct de vedere al istoriei farmaciei am putut constata că standurile care formează obiectul lucrării noastre au conținut medicamente astăzi ieșite din uz, alături de unele care se mai întrebuițează și astăzi, dar sub altă formă, drept componente ale unor preparate farmaceutice, și în sfîrșit, medicamente care și-au păstrat indicația și forma lor galenică inițială.

EVA CRIȘAN

EIN BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER PHARMAZEUTISCHEN GEFÄSSE AUS DER STEINGUTFABRIK VON BATIZ

(Zusammenfassung)

Es werden 9 Apothekenstandgefäße aus der pharmazeutischen Sammlung des Museums für Geschichte in Cluj veröffentlicht (Abb. 1). Sie wurden nach dem Jahre 1845 in der Steingutfabrik von Batiz, die bis 1865 bestand, hergestellt.

Die Standgefäße gehörten nicht zu einer einzigen Garnitur, woraus sich ergibt, dass hier fortlaufend pharmazeutische Behälter, wohl auf Bestellung, angefertigt wurden.

Die 9 Gefäße stammen aus den Apotheken von Recaș, Vinga (Region Banat) und Bratislava (Tschechoslowakei), woraus man auf die weite Verbreitung dieser Art von Erzeugnissen aus der Fabrik von Batiz schliessen kann.

Vom künstlerischen Standpunkt beweisen die 9 Gefäße ein hohes handwerkliches Können und ein bemerkenswertes Kunstempfinden.

Bei Untersuchung der Signaturen der Gefäße stellt die Verfasserin die Verwendung von Arzneien fest, die heute aus der Pharmakopoe verschwunden sind neben anderen, die noch, wenn auch unter anderer galenischer Form, gebraucht werden. Andere wieder haben ihre Anwendung und die Art ihrer Herstellung bis in unsere Tage beibehalten. Die Digitalissalbe wurde Ende des vorigen Jahrhunderts aufgegeben. Der Extract von *Cnicus benedictus* wird heute unter anderer galenischer Form verwendet, ebenso der Extract von Guajac. Ausser Gebrauch ist auch die Schierlingsalbe. Dagegen verwendet man Veilchensyrup, Baldrianextract, Ochsgallenextract und Syrup von rotem Mohn auch heute noch mit gleicher Verschreibung.

¹² Kazay E., *Gyógyszerészi Lexikon*, Baia Mare, 1900, p. 47.